MAXFIY MA`LUMOTLAR VA KIBER MA`LUMOTLARNING BUZILISHI

Mamarajabov Husan Ergash o'g'li
Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Kompyuter injiniringi" fakulteti o`qituvchisi
E-mail: husankarimov09@gmail.com +998945169616
Mirvaliyeva Kamola Abdusattarovna
Chilonzor tumani 1-son kasb-hunar maktabi Informatika va AT fani katta o`qituvchisi
E-mail: kamolamirvaliyeva@gmail.com +998998968671
Mardayev Sayfiddin Mengniyor o`g`li
Chilonzor tumani 1-son kasb-hunar maktabi Informatika va AT fani katta o`qituvchisi
E-mail: sayfiddinmardayev@gmail.com +998888089959

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Maxfiylik va unga bo`lgan ehtiyojning oshganligi, maxfiy ma`lumotlar, kiber ma`lumotlarning buzilishi va ularning oldini olish bo`yicha ma`lumotlar keltirib o`tilgan.*

Kalit so'zlar: *Maxfiylik, oshkoralik, tibbiy ma`lumotlar, rekvizit va kredit kartalar, milliy sug`urta va bordro raqamlar, ro`yhatlar, parollar, kiber makon, kiber ma`lumotlar.*

Maxfiylik ta'rifi

Maxfiylik-bu kirishni cheklaydigan yoki ma'lum turdagi ma'lumotlardan foydalanishga cheklovlar qo'yadigan qoidalar to'plami. Odatda maxfiylik shartnomalari va siyosatlari orqali amalga oshiriladi.

Maxfiy ma'lumotlarga har qanday aloqa yoki kuzatuv vositalari orqali to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita qabul qiluvchi tomonga oshkor qilingan yoki taqdim etilgan nodavlat ma'lumotlar kiradi.

Maxfiy ma'lumotlarga misollar:

- Tibbiy ma'lumot.
- Ismlar, tug'ilgan sana, manzillar, aloqa ma'lumotlari (xodimlar, mijozlar, bemorlar, o'quvchilar va boshqalar).
- Shaxsiy bank rekvizitlari va kredit karta haqida ma'lumot.
- Xodimlar, o'quvchilar yoki mijozlarning shaxsini tasdiqlovchi va qo'shimcha shaxsiy ma'lumotlar bilan bog'lanishi mumkin bo'lgan rasmlari.
- Milliy sug'urta raqamlari.
- Bordro raqamlari.
- Imtihon natijalari.
- Biznes va marketing rejalari.
- Uchinchi shaxslardan olingan ma'lumotlar.
- Kompaniya tashabbuslari.
- Mijozlar axborot va ro'yxati.
- Kompaniyaning moliyaviy hisoblari haqida ma'lumot.
- Intellektual mulk, ixtiro yoki patent bilan bog'liq ma'lumotlar.

- Tadqiqot ma'lumotlari.
- Parollar va unga tegishli ma'lumotlar.

Maxfiylik muhim, chunki:

1. Bu ishonchni kuchaytiradi.
2. Bu ishonchni targ'ib qiladi (sog'liqni saqlash tizimida, maktab tizimida, ish joyida va hokazo).
3. Bu maxfiy ma'lumotlarni suiste'mol qilishning oldini oladi (noqonuniy yoki axloqsiz foydalanish).
4. Bu obro'sini himoya qiladi.
5. Bandlik unga bog'liq bo'lishi mumkin (masalan, oshkor qilmaslik shartnomasi).
6. Bu qonunga muvofiqligini ta'minlaydi.

Sog'liqni saqlash va ijtimoiy yordam sohasiga nisbatan maxfiylik bemorlar haqidagi shaxsiy ma'lumotlarni anglatadi va unga kirish huquqini cheklaydi. Bemorga uning ma'lumotlari nima uchun ishlatilayotgani va unga kim kirishi mumkinligi to'g'risida ma'lumot berilishi kerak va ular shu tarzda foydalanishga rozilik berishlari kerak. Kuchli maxfiylik mexanizmlariga ega sog'liqni saqlash tizimi aholining sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Haqiqiy misolni milliy Sog'liqni saqlash xizmati (NHS Angliya) veb-saytida bemorning maxfiy ma'lumotlari qanday ishlatilishini ko'rsatadigan maxsus sahifa bilan topish mumkin. Sog'liqni saqlash va ijtimoiy yordam axborot markazi (hozirda milliy Sog'liqni saqlash xizmati raqamli deb ataladi) sog'liqni saqlash va ijtimoiy yordam sohasida maxfiylik bo'yicha professional qo'llanma yaratdi.

Kiber ma'lumotlarning buzilishi

Kiber ma'lumotlarning buzilishi, kimdir zararli (ruxsatsiz) tashkilotning kompyuter tarmoqlariga ("kiber makon") hujum qilganda va ma'lumotlar va maxfiy ma'lumotlarga kirganda sodir bo'ladi. Xalqaro biznes mashinalari korporatsiyasi (IBM) tomonidan 2021-yil iyul oyida e'lon qilingan so'nggi hisobotga ko'ra, pandemiya paytida kiber ma'lumotlarni buzish narxi rekord darajaga ko'tarildi. Kiber jinoyatchilar pandemiyadan juda tez o'z manfaatlari yo'lida foydalanishdi.

Global tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ma'lumotlar buzilishi hodisalari qimmatroq va qiyinlashdi, xarajatlar o'tgan yilga nisbatan 10% ga oshdi.

Bu xarajatlarni oshirish sabablari quyidagilardir:

1. Ba'zi tarmoqlarda keskin operatsion o'zgarishlar (sog'liqni saqlash, chakana savdo, mehmondo'stlik va iste'mol ishlab chiqarish /tarqatish).
2. Masofadan ishlash. Tadqiqotga ko'ra, uydan ish xulq kam nazorat qilinadi, deb ko'proq qimmat ma'lumotlar buzilishiga olib keldi, va yuz yurish paytida bir tizza qulflash kabi umumiy amaliyotlar g'oyib bo'ldi.

Buzilgan hisob ma'lumotlari buzilishlarning eng keng tarqalgan sababi edi va mijozlarning shaxsiy ma'lumotlari fosh qilingan ma'lumotlarning eng keng tarqalgan turi edi. Sun'iy intellekt, xavfsizlik tahlillari va shifrlashning qabul qilinishi buzilish narxini kamaytirish uchun ko'rsatilgan uchta engillashtiruvchi omil bo'ldi. Xarajatlarni kamaytirish

va ushlab turishga yordam bergan boshqa omillar "nol ishonch" yondashuvi va bulutli migratsiyada topilgan.

Sog'liqni saqlash sohasidagi ma'lumotlarning buzilishi sanoat tomonidan eng qimmat bo'lgan, undan keyin moliya sektori va farmatsevtika. Chakana savdo, ommaviy axborot vositalari, mehmondo'stlik va davlat sektori o'tgan yilga nisbatan xarajatlarning katta o'sishiga duch keldi. 2020-yilda Price vaterhouse coopers (PVC) tomonidan o'tkazilgan global so'rovga ko'ra, so'ralgan iste'molchilarning 28% kompaniyalar tomonidan ishlatiladigan texnologiyalarga bo'lgan ishonchi pasayganini va 60% ma'lumotlar buzilishini kutishayotganini aytdi.

Ushbu hisobotlar ma'lumotni yaxshiroq himoya qilishni taklif qilishning ba'zi usullari mavjudligini aniq ko'rsatib turibdi va xakerlar hujum qilishning yangi usullarini taklif qilmoqdalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Акбаров Д.Е. Ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг криптографик усуллари ва уларнинг қўлланилиши. –Т., Ўзбекистон маркаси. 2009. – 432 б.
2. Иванов М.А., Чугунков И.В. Криптографические методы защиты информации в компьютерных системах и сетях: Учебное пособие /Под ред. М.А. Иванова. М.: НИЯУ МИФИ, 2012. – 400 с.:
3. Encyclopedia of Cryptography and Security, Edited by Henk C. A. van Tilborg. Springer Science+Business Media, Inc, 2005. –697 p.
4. https://www.falcongaze.com
5. www.securityfocus.com
6. http://www.cryptopro.ru/